

T.C.
Kültür ve Turizm Bakanlığı
Araştırma ve Eğitim Genel Müdürlüğü

9 MİLLETLERARASI
TÜRK HALK
KÜLTÜRÜ KONGRESİ

TÜRK HALK EDEBİYATI

DİYALE İLİNE BAĞLI KIZLARBAT NAHİYESİNDE TÜRKMEN HALK EDEBİYATI ÖRNEKLERİNİN İNCELENMESİ

Doç. Dr. Necdet Yaşar BAYATLI¹

Giriş

Bağdat'ın kuzeydoğusunda yer alan Diyale ilinin Hanekin ilçesine bağlı Kızlarbat veya halkı arasında telaffuz edilen şekliyle Kızrabat nahiyesi önemli bir Türkmen yerleşim birimi olmasına rağmen günümüze kadar üzerinde çok az durulmuştur. Bu önemli Türkmen nahiyesinin adı Saddam Hüseyin'in başında olduğu Baas rejimi tarafından el-Sadiye ile değiştirilmiş ve çeşitli asimile yollarına başvurularak demografisi değiştirilmeye çalışılmıştır. Ancak nahiyede yaşayan Türkmenler günümüze kadar varlıklarını, dillerini, kültürlerini ve milli kimliklerini muhafaza etmiş durumdadırlar. Hatta farklı il ve ilçelerden getirilen ve nahiyeye yerleştirilen diğer etnik gruplar, bir süre sonra çoğunluğu teşkil eden Türkmenlerden nahiyede konuşulan Türkmen ağzını öğrenip konuşmaya başlarlar.

Başkent Bağdat'tan 164, Diyale'nin merkezi Bakuba'dan 70 kilometre uzakta olan Kızlarbat nahiyesinin asıl adının nereden geldiğine dair yaygın olarak halk arasında dilden dile şöyle bir rivayet anlatılmaktadır.

Nahiye sakinlerinden yedi genç kız, nahiyede akmakta olan Himrin/Diyale nehrine elbise yıkamaya gidince suya düşer ve boğulurlar. Orada bulunanlar "Kızlar battı, kızlar battı" diye bağırır. Kızlar battı ifadesi gün geçtikçe nahiye isimi olur ve Kızlarbat/Kızrabat şeklini alır.

¹ Bağdat Üniversitesi- Diller Fakültesi Türk Dili Bölümü Öğretim Üyesi.

Türkmen yazar ve araştırmacı Necat Kevseroğlu'na göre, birleşik bir isim olan Kızlarbat Kızıl Ribat'tan meydana gelmektedir (Kevseroğlu, 2012:300).

Kızlarbat nahiyesinin kuzeyinde Karatepe ve Karağan (Celevla), doğusunda Hanekin, güneyinde Şahraban (Mikdadiye), batısında ise Diyale nehri yer almaktadır (Saatçi 168:2009).

Köyleri ile birlikte Kızlarbat nahiyesinin nüfusu 1977 yılında yapılan sayıma göre 16843; 1987 yılındaki sayma göre 24810, 2007 yılında yapılan sayma göre ise 40906 olarak tespit edilmiştir (Nakşibendi - Rahman 2015: 209).

Nahiye, 150 yıl öncesine kadar bir köy konumunda olup Çöllük ve Haldi olmak üzere iki ana mahalleden oluşmuş; daha sonra yeni mahalleler ihdas edilmiş ve bugünkü haline getirilmiştir (Nakşibendi - Rahman 2015: 206).

Çok verimli tarım arazilerine sahip olan ve içinde kaliteli buğday ve arpa yetiştirilen Kızlarbat nahiyesi, Baas rejiminin düştüğü 9 Nisan 2003 tarihine kadar Araplaştırma politikasına maruz kalmış ve ünlü İslam Komutanı Saad bin Ebi Vakkas'a nispeten nahiyenin Türkçe ismini el-Sadiye ile değiştirilmiştir. Anılan tarihten sonra bu sefer farklı gruplar tarafından nahiyenin demografisi değiştirilmeye çalışılmıştır. Ancak Türkmenler, nahiyenin sosyo-kültürel yapısı yanı sıra kendi varlıklarını, dillerini ve milli kimliklerini günümüze kadar koruyabilmişlerdir.

Selçuklular döneminde, önemli bir yerleşim birimi olan nahiyenin nüfusunun çoğu Türkmen olduğuna dair Bağdat Salnamesi'nde de belirtilmiştir. Salnamede, nahiyede 19. yüzyılın başlarında 500'e yakın ev, 16 han, 4 kahvehane, 130 dükkân, 6 'ilve (sebze ve meyve hanı), 3 cami, 3 hamam, 4 su değirmeni, pek çok bağ ve bahçe (Saatçi 2009: 168) bulunduğu belirtilmektedir.

Nahiyede Osmanlı döneminden kalan Büyük Mahmut Paşa ve Nakşibendi Camileri bulunmaktadır. Büyük Mahmut Paşa Camisi, Osmanlı döneminde nahiyenin zenginlerinden Mahmut Paşa tarafından 1893 (1311 Hicri) yılında yaptırılmıştır. Camin yüzölçümü 2000 metrekare olup 500 kişilik kapasiteye sahiptir. Camiin büyük bir avlusu ve güzel bir bahçesi bulunmaktadır. Camide bulunan minare 1997 yılında restore edilmiştir. Camide Türk mimarisindeki kubbeler yer almaktadır (Sünni Vakıflar Divanı, Delil'ül Cevami ve el-Mesacit Etturatiye ve el-Eseriye, s.368).

Nahiyenin simge eserlerinden bir diğeri ise Nakşibendi Camisi'dir. Cami, Osmanlı döneminde 1891 (1309 Hicri) yılında yaptırılmış ve 2005 yılında Sünni Vakıflar Divanı tarafından restore edilmiştir. Camiin yüzölçümü 1000 metrekare olup 300 kişilik kapasiteye sahiptir. Beyaz kubbeli camide güzel bir bahçe bulunmaktadır. (Sünni Vakıflar Divanı, Delil ül Cevami ve el-Mesacit Etturatiye ve el-Eseriye, s.366).

Nahiyede 1970'li yılların başında yok olmaya yüz çeviren bir diğer tarihi eser Vehap Beg (Bey) Hanı sayılır. Anılan han, 1873 yılında Osmanlı döneminde inşa edilmiş ve Birinci Dünya Savaşı sırasında Osmanlı ordusu tarafından karargâh olarak kullanılmıştır. Daha sonra Polonya askerlerinin karargâhı olmuştur. Irak'ta yaşanan 1920 devrimi sırasında nahiye ahali, söz konusu güzergâhı ve Polonya askerlerinin silahlarını ele geçirerek onları büyük bir yenilgiye uğratmıştır. Dolayısıyla söz konusu han, nahiye ahali için bir zafer simgesini teşkil etmektedir (Kuşçuoğlu, 1971:3 Sayı:9-10, Yıl 10).

Kızlarbat'ta yaşayan Türkmenlerin birçoğu Bayat aşiretine mensup olup Ali Numan ailesi gibi soyları Selçuklulara dayanan aileler de mevcuttur (Hüzmüzlü- Pamukçu 2005:74).

Nahiyede Eski İsrafil, Pir Yalğuz ve İmat Han Vehap Beg olmak üzere üç büyük mezarlık bulunmaktadır (Saatçi 2009: 168). Bununla birlikte Büyükcami, Yengievler, Piryalğuz, Teppe ve Çöllük (Özmen 2004:104) gibi mahalle; Gavurbağı, Paşabağı, Degirmenbağı, Kalebağı gibi bostan ve bağ isimleri (Saatçi 2009: 168) nahiyenin Türklüğünü göstermektedir.

Adı, kültürü ve milli kimliğinden de anlaşılacağı üzere tamamen bir Türkmen yerleşim birimi olan Kızlarbat'ta nüfus dokusunu oluşturan Türkmen aileleri arasında değerli isimler yetiştiren Ali Numan, Salihi, Hacıedhem, Haydarağa, Halidi, Karaveyis ve Tatar tayfaları başta gelir (Saatçi 2009: 169).

Metin

Halk edebiyatı ürünleri, tespit edildiği coğrafyanın kökenini, tarihini, varlığını, benliğini, sosyo-kültürel, psiko-kültürel yapısını, dilini ve gerçek kimliğini yansıtmak açısından oldukça önemli bir rolü vardır. Dolayısıyla bu ürünlerden yola çıkarak bir coğrafyanın asıl sahibini tespit etmek mümkündür.

Belli bir sanatçının eseri olmayan halk edebiyatı ürünleri, halkın düşünce ve hayal gücü ile yaratılmış eserlerdir. Söz konusu ürünler başlangıçta bir kişi tarafından söylenmiş, daha sonra yayılıp yeni katmanlarla büyümüş ve gelişmiştir.

Türkmen yerleşim birimi Kızlarbat'ta Türk halk edebiyatı ürünleri, bütün canlılığıyla Türkmenler tarafından yaşatılmaktadır. Ancak ne yazık ki günümüze kadar herhangi bir derleme veya tespit çalışmasının yapılmadığı söylenebilir. Burada yapılan saha çalışmasında farklı sözlü kaynaklardan derlenen atasözü, deyim, bilmece, yanılmaca, ninni, ağıt, masal gibi halk edebiyatı ürünleri örnekleri yer almaktadır.. Örnekler yazıya geçirilirken dille ilgili ilerde yapılacak olan çalışmalara ham malzeme temin etmek düşüncesinden de hareketle nahiyede konuşulan Türkçenin ağız özelliği korunmuş ve metinler sözlü kaynaklar tarafından söylendiği gibi yazılmıştır. Çalışmanın sonucunda metinlerde yer alan bazı sözcüklerle ilgili bir sözlük hazırlanmıştır.

Burada inceleme konusu dil olmadığı için nahiyenin ağız özelliği üzerine durulmayacaktır. Ancak örnek metinlerin okunmasını kolaylaştıracak bazı hususlara değinmenin faydalı olacağı düşünülmektedir.

Genel olarak Irak Türkmen ağızları, teklik ve çokluk 2. kişi iyelik eklerinde, teklik ve çokluk 2. kişi zamirlerinin ilgi halinde ve bazı fiil kiplerinin teklik ve çokluk 2. kişi çekimlerinde “n”nin “v” grubu ve “y” grubu olmak üzere ikiye ayrılır (Bayatlı 2017:41). Kızlarbat'ta konuşulan Türkmen ağızı “v”li grubuna girer.

Bununla birlikte Kızlarbat Türkmen Türkçesi, kendine özgü ağız özelliği bulunmaktadır. Sözelimi yuvarlak ince ünlülerin çoğu zaman kalın şekliyle telaffuz edilmektedir. Örneğin güneş/güneş, göz,goz, gör/gor, kör/kor, öl/ol şeklinde geçmektedir. Aynı durum düz ünlüler için de geçerlidir. Örneğin, saman/seman, zaman/zeman, indir/endir, göre/gore vb. Bununla birlikte

teklik ikinci kişinin sın/sin/sun/sün eki, sı/si/su/sü; çoğul üçüncü kişide ise lar/ler, la/le şeklinde geçmektedir. Sözelimi, yapsın/ yapsı, gelsin/gelsi; yapsınlar/ yapsıla, getsıla/getsinler vb.

Kerkük Türkmenlerinde dönüşlük zamiri kendi, öz şeklinde geçmekte ve özüm- özım, özöv-özıv, (Y grubunda: öziy), özü-özi, özümüz- özımız, özövüz- özöviz (ya grubunda öziyiz), özleri şeklinde kullanılırken (Hürmüzlü 2013:47) Kızlarbat Türkmen Türkçesinde dönüşlülük zamiri eyz şeklinde geçmekte olup, eyzım, eyziv, eyzi, eyzımız, eyziviz, eyzleri şeklinde kullanılmaktadır. Teklik ikinci şahıs için çoğu zaman eyzi yerine aynı kullanılır. Bu durum örnek metinlerde görülebilmektedir. Yukarıda da belirtildiği gibi inceleme konumuz dil olmadığı için Kızlarbat Türkçesinin ağız özelliği ile ilgili tespit ve incelemeleri dilcilere bırakmanın daha doğru olacağı düşünülmektedir.

Türk halk edebiyatının önemli ürünlerinden biri sayılan ve dili süsleyen, *söyleyeni unutulmuş halkın ortak malı olmuş, öğüt ve ders veren, insanın dünya hayatındaki durumunu açıklayan* (Macit-Soldan2005:101) atasözleri diğer Türk/Türkmen yerleşim birimlerinde olduğu gibi Kızlarbat Türkmenleri arasında da konuşma sırasında sık sık kullanılmaktadır. Derleme sırasında tespit edilen atasözü metinleri aşağıya alınmıştır.

1. Balığ baştan qoxıp	11. Yetimçe yetimçe qallı
2. Ne şeytanı gor, ne qulhuvallahı oxı	12. Sannen hereket, mannen bereket
3. Hurların ahı endırırı şahı	13. Qarın qardaştan ezizdi
4. Tek el çapqın çalmaz	14. Şirin soz ilanı dellikten çıxatırı
5. Qaldır semanı geler zamanı	15. Kimse eyz eyranına turş demez
6. Ye ollem ye allam	16. Goz gorer gevıl ister
7. Gormemiş gordı gumışı	17. Ekmegi yox yemağa, attan gider sıçmağa
8. Ayağıvı yorğanıva gora uzat	18. Qarğa qarğaye diri üziv qeredi
9. Daş yerinde ağırdı	19. Ya bu derdi çek ya bu obede qalme
10. Degme serxoşe eyzi düşer	20. Yalanın ipı qıssadı

Söz konusu atasözlerinin benzerleri ve hatta aynıklarına Anadolu ve Türk dünyasının muhtelif yerlerinde rastlanabilir.

Gerçek anlamı dışında kullanılarak yeni bir anlam ifade eden ve bir düşünceyi dile getiren veya daha fazla kelimededen oluşan kalıplaşmış söz dizisi (Güleç: 2002:29) olan deyimler, Türk halk edebiyatı ürünleri arasında önemli yere sahip olan bir diğer üründür. Türkmen nahiyesi Kızlarbat'tan derlenen deyim metinleri aşağıda verilmiştir.

Ağzı pis	Göz yımmağ
Ayağıva duşım	Göz çıkartmağ
Başa qaxmağ	Göz ıstına
Başa vırmağ	İgne at yere duşmaz
Boyn qırmağ	Qan tokmağ
Dil açmağ	Kor dugın
Dil uzatmağ	Qanı qeyniri
Dili ızun	Baş yemağ
Eli qıssa	Nefes kesmağ
Geyvıl çekmağ	Soz vermağ

Soyut-somut varlık ve kavramları uzak yakın ilişki ve çağrışımlarla insanın düşünce ve dikkatine sunarak bunları açıklamayı veya bulmayı amaçlayan kalıplaşmış sözlerden oluşan anonim halk edebiyatı türlerinden (Artun 2014:99) bilmeceler, Kızlarbat nahiyesinde diğer Türk kültür coğrafyasında olduğu gibi Türkmenler arasında da mevcuttur. Nahiye Türkmenlerinden derlenebilen bilmece metinleri şunlardır.

1. Qanı var quş dagıl
Zikr eder darviş dagıl
Oxı dagsa duşmanı
Birbaş çıkar canı (Arı)	6. Açsav eyni durar
Bağalsav eyni qaçar (Ayakkabı)
2. İki mağara, benzer gora
Saçı var içinden su axar (Burun)	7. Hediqada yaşıl olli
Bezarde qere olli
Evde qırmızı olli (Çay)
3. Manım kimındı bes canı yoxtı
Kessev başını qanı yoxtı (Fotoğraf)	8. Sesi var canı yoxtı (Saat)
4. Bir dolabım var
İçinde ottız ikki daşım var (Diş)	9. Bir qız var, bes bir gozı var (İğne)
5. Altında su var
İstında ataş var (Nargile)	10. Her gun ezan oxırı
Bes nemaz qılmırı
Her gun ervad alırı
Bes kebin kesmırı (Horoz)

Çeşitli kelime dizileriyle kurulan anlamlı-anlamsız cümlelerden meydana gelen ve çocuklar birbirlerini tuhaf, gülünç ve utanılacak duruma düşürerek çevredekilerin gülüşmelerine yol açma amacıyla söylenen tekerlemelere Kerkük başta olmak üzere bütün Türkmen yerleşim birimlerinde özel bir adı olmamasından dolayı ve “*Bunu hızlıca söyler misin?*” sorusuyla başladığı için Suphi Saatçi tarafından *Çaşırtmacalar* (Yanıltmaçlar) adı verilmiştir (Saatçi 2008: 56). Daha çok çocuk edebiyatında tanınan ve bilinen bu türün örnekleri Kızlarbat Türkmenleri arasında tespit edilmiştir. Derlenen Çaşırtmaca örnekleri aşağıdadır.

1. Sesivizin sesi, sessizlerin sessizliği
2. Keçele keçel diyan keçel oğlı keçeldi
3. Burnım burnıv, burnıv burnım, burnı, burnıv.
4. Qurrrı qorı qır, qır qurrrı qorı
5. Tası bas Abbas, bas tası Abbas

Uyutulmaya çalışılan çocuğa veya çocuğu hoplatıp severken söylenen ve birtakım duygu, düşünce, inanç, umut ve hayalleri, sevinç ve acıları ihtiva eden; çoğunlukla dört dize ile söylenen ve mısra sonlarına birtakım klişe sözler ilave edilerek ezgi ile terennüm edilen manzum sözler (Kaya 2007:569) olarak tanımlanan ninnilere, Irak Türkmenleri arasında Leyle adı verilmektedir. Kızlarbat Türkmenleri arasında ne yazık ki genç nesil anneleri artık eskisi kadar çocuklarına ninni söylememektedirler. Bu yüzden kaynak kişilerden sadece beş ninni metni derlenebilmiştir. Derlenen ninni metinleri aşağıya alınmıştır:

1.	Güneş çıktı yatmadım
Manım oğlım gozledi	Hapsi seniv xatrıvçı
Boyu izun gozeldi	4.
Mahalleden geçende	Qurbanam men bu qıza
Herkesten çox gozeldi	Gişiyden galli bize
2.	Saçları altın kimi
Oğlım şirin yatıptı	Uzanıp deger dize
Yıxusuna dalıptı	5.
Qolımı yastığ edip	Balem şirndi balem
Gozları da yumptı	Adına qurban balem
3.	Sözüne hayran balem
Leyle direm sanıvçı	Balem nazardı balem
Qolım yastığ başıvçı	

Türk halk edebiyatının bir diğer önemli türü olan ağıt, *ölen bir kimsenin gençliğini, güzelliğini, iyiliklerini, değerlerini, arkada bıraktıklarının acılarını, büyük felaketlerin acılı etkilerini dile getiren söz veya okunan ezgi* (TS 2005:34) olarak tanımlanmaktadır. Irak Türkmenlerin arasında ağıt için sazlamağ terimi kullanılmaktadır. Nahiyeden derlenen ağıt örnekleri aşağıda sunulmuştur

1.	Qorxem düşem ollem
Teppeye çıxtım bu gun	Qaldırse manı ğerib
Taptım bir bağılı dugun	4.
Men evvelden yaralıyam	Sele neme geldiv
Duşıp yâdıma bu gun	Nem qalıp neme geldiv
2.	Canım çıxtı gattı
Bermağa bax bermağa	Sen manım neme geldiv
İpek yox bağlamağa	5
Dağdan boyık ureğim	Ğeribin sası gelmez
Qalmışam yer vermağa	Bekler kimsası gelmez
3.	Baş yastiğ qulağ qapıda
Men ğerib işim ğerib	Bekler kimasası gelmez
Yolda yoldaşım ğerib	

Halk edebiyatının can damarını temsil eden ürünlerin başında masallar gelir. Irak Türkmenleri arasında masal (matal) ve masal anlatma geleneği oldukça yaygındır. Irak Türkmenlerinin bütün yerleşim birimlerinde halk edebiyatı ürünleri arasında yaygınlık açısından hoyrattan sonra masal geldiği söylenebilir (Bk. Bayatlı 2009). Türkmen nahiyesi Kızlarbat'tan derlenen masal metinleri ilçe ağız özelliği muhafaza edilerek aşıya aktarılmıştır.

1. Melik Qızı ve Sır Vermağı

Var idi yox idi bir edam var idi. İstadi melik qızın alsı. Bir gun gattı melik ıstıne hetta qızını alsı. Melik bir şert etti ıstıne. Geydi eyne “Bir boyık edam var camıda gunde girmi kere ezan verer. Get bu edam ıstıne sor eyne “Naçı gunde girmi kere ezan verese”. Bu edam qaxtı camia getti sordı edamnem “Naçı gunde girmi kere ezan verese?”. Boyık edam hakat etti eyziçi geydi eyne “ Bir gun ezan verirdim, bir boyık ğerib quş galdı ıstıme pardı manı bir xoş yere, onde yerıştiği bu yercıgaze gordım elli bir qız çox şirin. Bir dene bu qızlardan geldi ıstıme mennem sordı elli qızı istise yoxe menı istise” Geydi eyne “Elli qızı ıstırem.” Bu qız bir zille çalı eyne ve koyıne donderti. O ki ezan verirdi içinde. Bu edam çox teneddum etti ve istadi o xoş yere dondı. Qerirladı gunde

gırmı kere ezan versı belket o quş geler dondersı nefis yere. Bu qussanın menası her kim taleb etsı haqınnen ziyater ebu cezasıdı. Sore bu oğlan melik istine dondı, hekat etti qusayı. Melik qızını verdi bu oğlane.

2. Şebab Alması u Hayat Sui

Var idi yox idi bir boyık edam var idi. Bu edam uç oğlı var idi. Bir gun bu edam kor oldı, oğlanlar pardıla eyni dıxtorçı. Dıxtor dedi “Bebavızın dermanı bir bağdadı, bu bağ bir sultane malıdı, Adı Sina. Bes dermanın getırmağı çox zehmetı.” Boyık oğlan qerırladı getsı melik bağıne derman getırsı, Çıxtı atınen yarı yolda uç yol taptı birisinde yazınıb “altun tapese, birisinde elmas u birisinde gozel qız tapese”. Oğlan ixtiyar etti altun yolu, bu yolda geçti bir mecmua edam taptı, bu edamlar oğlanı esir pardıla koylerine u xadıım ettile eyni eyzlerıçı. Gun geldi gun gattı oğlan texir oldı, bu vexitte ortemcı oğlan qerırladı eyzı getsı, nefis yere yerıştı. Sağ terefe geçti bu yolda yazınıb bir gozel ervad tepese, bir koy hukumdarı babası yadınnan çıxtı onde bu koye yerıştı. Gozel ervad yanına. Bu ervad eyzıçı xadıım etti eyni. Gun geldi gun gattı ortemcı oğlan texir oldı. Kuçık oğlan qerırladı eyzı getsı, dermanı getırsı bebaçı. Nefis yere geçti u nefis yere yerıştı ki qardaşları gettiler eyne. Ortemcı yolu ixtiyar etti. Bu yolde yazınıb. ege getti deha donmese u bu yol melike Sina oldı. Çox xıture gordı, hetta boyık bir arx yane yerıştı, bir qapı taptı, bir uskek yerde bu qapıden boyık ervad çıxtı, oğlan qussasını bu ervadçı selaştı. Ervad saidladı eyni bir seri at verdi eyne, adı kemin. Bacısı yane yolladı eyni. Onde bacısı yane yerıştı hem qusasını selaştı bacısı saidladı eyni bir at verdi eyne bacısı atınen seriter u kuçık bacısına yoladı eyni. Gozel bir ervattı. Oğlan hem qusasını selaştı bu ervatçı u verdi eyni bir at çox seri melike Sina bağıne yolladı eyni, geydi eyne “Yerışendav bağe, hiç bir şey tutmese elive, hetta bilmesile sen bağdese, lian vıralle seni”. Onde bu oğlan bağe yerıştı bir uskek siyac taptı, atınen atlandı u gırdı bağ içine u başladı alma derı u cerasın doldırtı, hayaet suvınnen onde ki istadı donsı atın eyağı bağın siyacine degdı. Ceresler dogdı, oğlanı tuttile melikeçı pardıla eyni. Oğlan qusası melikeçı selaştı. Melike sevındı eşitande qusasın geydi eyne. Melike istadı varsın hetta oğlan olsı melik bu koy istine. Oğlan qabul etti geydi melikeye “Bes giderem dermanı parrem bebemçı u donem, veid verdi eyne. Onde oğlan dondı koyçı. Yolda qardeşleri taptı, halları çox xerab idi, geydi ne oldı eyzlerine. Qardeşler, bildile kuçık qerdaş getırıp derman bebeçı, çaldıla eyni u sicin ettile eyni u eyzleri pardıla dermanı bebeçı. Beba eyyı oldı. Bir mudde sore kuçık oğlan dondı koyıne getti bebası yane, geydi eyne haqıqayı bes bebe inanmadı eyzine, qavdı eyni bir neçe gunnen sore melike Sina gellı oğlan koyıne bir boyık ceşşı var idi. Gattı oğlan bebası istine geydi eyne haqıqayı. Beba bildı kuçık oğlan dermanı gatırıp eyzıçı. Itizar etti kuçık oğlane u qavdı boyık u ortemcı oğlanı u sore melike kuçık oğlane vardı u her iki koy bir el oldile.

3. Bir Tacır Dort Ervadı Var

Var idi yox idi bir tacır dort ervadı var idi. Bu tacır dordımcı ervadın çox severdı u çox henin idi istine u en beha espab alırdı eyzıçı. Uçunıncı ervadı severdı u tebahı edırdı eyzine yoldaşları arasında u qorxardı neket bir gun hayıtlası u getsı bir çer edamçı, u ikimci ervadı severdı çunked eqılı boyık idi u sabır edırdı. Ama birimci ervadı çox vefı idi u daimen meqeyet olırdı parasıne u işıne u evine bes edam sevmırdı birimci ervadını, bes eyzı edamı severdı çox. Bir gun edam xeste duştı, fikir etti oler yadine duştı xoş gunler ki meışet etti eyzını. Sordı geydi “Mende dort ervad var, bes olem de yalğuz qallem.”. Bu edam dortımcı ervadınen sordı geydi “Hepsınnen çoxtır

sanı sevdim u en beha espab sanıvçı getirdim, indi odi olellem manımnen galise?” Ervad geydi “Yo, bu iş zahmetti edam çox”. Edam çox acığ yedi. Uçumcu ervadı ıstine dondı geydi eyne “Men çox sevdim sanı, indi odi ollem manımnan galise?” Ervad geydi eyne “Yo, çunked bu hayat xoştı u san olendeğ ğer edama varram,” Edam çox acığ yedi, sore ikimci ervadı ıstine dondı u geydi eyne “Sen durdıv manımçı dar gunlerde, bu kere ıstirem durese manımçı, odi ollem manımnen gelse?” Geydi eyne “Yo”. Bu kere edebilimrem durrem sanıvçı”. Hem çox acığ yedi. Bu vexitte bir ses eşitti gıyrı “Men savdan gellem, her hare gidese,” Bu Tacır baxtı birimci ervadı gordı, bu ervad çox zeif idi yemağı eyyi dagıldı, çünked ğışi meqeyet olmadı eyne. Tacır geydi “Gerek hepsinen çoxter sevardım u meqyet olayıdm sene, çünked bes sen vefise.”

Bu qusanın menası hiçbir ervadın vefası yox idi, birimci ervad kimin çünked ne qerçe para u keyf edağ, hiç birsi qalmaz bızımçı, bes ervad ki sever sanı.

4. Yeddi Qız

Var idi yox idi bir boyık edam var idi, Qızrabat'ta otırırdı. Bu edamde yeddi qız var idi, evleri su başında idi. Bu boyık edam, odın yığırıdı. Her gun sebbekh çole gidirdi, odını yığırıdı u satırıdı u bu şıkıl meişatı çıxmıştı. Bir gun bu edam işine getti. Bu vexitte bir sel galdı ğerq etti hapsı koyı, qızları oldule. Edam işten dondı, eşitti qızları oldile, çox acığ yedi. Bu hadısten sore koyın adı oli Yeddi Qız. Zeman getti zaman galdı bu koyın adı Qızrabat oldı.

5. Şirin Heva Sevze Qıva

Var idi yox idi koyde uç bacı var idi. Boyık u ortemci her ikisi vardile. Kuçık bacı qaldı. Bir gun bu kuçık bacı ğurfesine girdi bir beyaz at gordı, bu at qızden selaştı. Bu qız teacubı qaldı, bu at nece selaştı ne şıkıl bir sahe havılladı eyzlerini u koylarının ehli hayvanatçı u geydi qıze «Geymese bu qusayı kimseye, sore bir helqe verdi qıze geydi eyne “Ager qısamı selaştıv kimseye daha gormese menı ille geçese boyık mesafe yalla gorese menı.” Bir gun bu qız bacsıçı selaştı qusayı sore eve dondı çağırıdı at ıstine tapmedı eynı. Bildı daha gormez eynı, sore bu qız qerrırladı getsı atı gorsı, safırladı koyden koye ila en yerıştı bir koye gordı bir qız iraxten su qoyırı cereye ıstadı saidlesin eynı sore helqeyı attı cere içine. Sore qız eve gattı, qardaşı suden yexendi, helqeyı cerede taptı, bildı bu helqe kimındı, qaçtı arx yane, getti qızı taptı arx yane geydi «Ne getirdı sanı ındı hare sexlem sanı, axım nenem u bebem sahıre havılladı eyzların bir boyık hayavançı u ager gorsile sanı yille sanı ile nenem sütun içese.” Sore gun geldi gun getti, oğlanın nenası ıstadı bu qızden xelas olsı taleb etti saub iş, mesel yeri yexası, gozı sunnen edebilmedi etsı bu işi. Oğlan saidladı eynı, sore nene bir risale verdi eyne, geydi eyne par eynı bacımçı risale içinde yazıp bacsıçı bu qız yerışande yanıva oldur eynı. Oğlan risaleyı gordı, yazmağı değıştırdı, bu qız risaleyı pardı u dondı nene qızı gordı teacubı qaldı. Bir gun qerrırladı qız u oğlan sahara-nın sıhrını tustıle. Bir mecbur yerde sıhrı taptıle bir ilbe içinde uç zenbur ilbe içinde taptıle çıxartıle zenburu ulbeden sıhrı durdı, oğlanın nenası u bebessı u koyın ehli tebiı dondıle sore oğlan qızı aldı hepsı koy sevındı.

Sonuç ve Değerlendirme

Diyale'nin Kifri, Karatepe, Hanekin, Karağan (Celevle), Mendeli, Beletruz, Kazaniye ilçe ve nahiyeleri gibi Kızlarbat nahiyesi de Türk kültürü, edebiyatı ve folkloru açısından oldukça zengin bir hazineye sahip olmasına rağmen günümüze kadar hakkında çok az çalışma yapılmıştır. Osmanlı döneminin sona ermesinden sonra Irak'ın başına geçen iktidarlar, anılan ilçe ve nahiyelerde yaşayan Türkmenlere baskı ve yok sayma politikasını uygulamışlardır. Aynı zamanda araştırmacılar, burada yaşayan Türkmen nüfusunu Türk dünyasına yeterince tanıtmadıklarını da söylenebilir. Hâlbuki anılan yerleşim birimleri, adlarından da anlaşılacağı üzere tamamen birer Türk/Türkmen coğrafyasıdır.

Bu çalışmada yer alan metinlerde görüldüğü üzere nahiyede konuşulan Türkmen ağızında çok sayıda Arapça ve Farsça sözlük, ek ve terkipler bulunmaktadır. Nahiyenin maruz kaldığı baskılara bakılırsa bunları normal olarak karşılamamız gerekir.

Burada şunu ifade etmek yerinde olur, Kızlarbat nahiyesi uzun yıllar Bağdat ile Diyale'nin Hanekin ilçesinde yer alan Munzırıye Sınır Kapısı arasındaki yol güzergâhında oldukça önemli bir geçiş noktası teşkil etmiştir. Bağdat'tan İran'a veya İran'dan Bağdat, Necef ve Kerbela'ya giden ziyaretçi ve tüccarların uğrak mekânı olmuştur. Bu yüzden nahiyedeki Türk/Türkmen kültür varlığı, hem Arap hem de Fars kültürü ile yoğrulmuş, hem etkilemiş hem de etkilenmiştir. Nahiyeye Türkmenlerinin konuştuğu Türkçeye Arapça ve Farsça sözcüklerin girmesi etkilenmenin bir yanısıra sayılabilir.

Kızlarbat Türkmen ağızında çok sayıda yabancı kelime, ek ve terkipler bulunmasına rağmen kendine özgü özellikleri bulunmaktadır. Bu özellikler dil alanında çalışan uzmanlar tarafından tespit, tahlil ve mukayese çalışmalarını beklemektedir.

Kızlarbat Türkmenlerinden derlenen halk edebiyatı örnekleri, Kerkük ve Irak'taki diğer Türkmen yerleşim birimleri başta olmak üzere Türk dünyasının muhtelif yerlerinde benzerlerine ve hatta aynıklarına rastlanabilir. Bu durum Türk kültürünün sağlam yapısının bir göstergesi sayılır.

Yerlerinden edilmiş olan ve Hanekin'e yerleşen Kızlarbatlı Türkmenlerden yapılan küçük bir derleme çalışmasından bu kadar güzel ve orijinal halk edebiyatı ürünleri derlenip tespit edilebilirse; durum müsait olup güven ve istikrara kavuştuktan sonra nahiyeye gidilip kapsamlı bir derleme çalışması yapılabilirse ne kadar zengin ve orijinal metin tespit edilebileceği düşünmek gerekir.

Teknolojinin gelişmesine ve yaşanan olumsuzluklara rağmen nahiyeye Türkmenleri arasında halk edebiyatı ürünlerinin yaşamaya devam ettiği görülmüştür. Söz konusu ürünlerin bir an önce kayıt altına alınması gerekir. Çünkü halk edebiyatı ürünleri, milletlerin varlığını devam ettirmesinde, oldukça önemli bir yere ve göreve sahiptir. Hazırladığımız bu çalışma da buna yönelik bir çalışmadır. .

Atasözü, deyim, ninni, ağıt, bilmece, yanılmaca ve masallarından da anlaşılacağı üzere bir Türkmen yerleşim birimi olan Kızlarbat'tan halk edebiyatı ürünlerini derleyip yazıya geçirerek Türk halk edebiyatı literatürüne kazandırmak bir halk edebiyatı araştırmacısı için oldukça önemli bir

görev sayılır. Çünkü muhtelif coğrafyalarda yaşayan Türklerin halk edebiyatı ürünlerini derleyip toplamak ve yazıya geçirmekle zengin olan Türk halk edebiyatı hazinesine zenginlik kazandıracaktır.

Sözlük

A

Acığ yedi: Üzüldü

Ager: Eđer

Alma: Elma

Ataş: Ateş

B

Balem: Balam

Bağıne: Bağına

Balığ: Balık

Bebe/Beba: Baba

Beha: Pahalı

Bexçe: Bahçe

Bermağa: Parmağa

Bezar: Pazar

Bıldıla: Bildiler

Bızımçı: Bizim için

Birimci: Birinci

Boşbuğaz: Boşboğaz

Boyık: Büyük

C

Cera: Cerre

Ceres: Zil

Ç

Çaldıla: Dövdüler

Çenebaz: Çenesi düşük, geveze, çok konuşan çeneli

Çole: Çöle

Çünked: Çünkü

D

Daimen: Daima

Dag: Değ

Dagıl: Değil

Darviş: Derviş

Daş: Taş

Degme: Değme

Dıxtorçı: Doktora

Direm: Söylerim

Dogerssem: Döversem

Dondı: Döndü

Donsı: Dönsün

Dort: Dört

Dördımcı: Dördüncü

Dugun: Düğün

Duşman: Düşman

Duřtu: Düştü

Düşip: Düşüp

E

Edam. Adam

Elli: Elli

Endir: İndir

Ervad: Eş/karı

Espab: Elbise

Eşitande: Dinlediđinde

Eyran: Ayran

G

Geler: Gelir

Gor: Gör

Gor: Gör/ mezar

Gora: Göre

Goz: Göz

Gun: Gün

Gumiř: Gümüř

I

Istında: Üstünde

Istadı: İstedi

İ

İndi: Şimdi

İxtiyar etti: Seçti

İraxten: Iraktan

Itizar: Özür dilemek

H

Hadiqa: Bahçe

Hanin: Yufka yürekli

Hakat: Laf

Hare: Nere

Hereket: Hareket

Helqe: Alyans

Hetta: Hatta

Hukumdar: Hükümdar

Hur: Hür

X

Xadım: Hizmetçi

Xerab. Kötü

Xiture: Tehlike

G

Geldi: Geldi

Getirdim: Getirdim

Geydi: Dedi

Girmi: Yirmi

Gozel: Güzel

Ğ

Ğer: Başka

Ğerib: Garip

Ğeriq etti: Batırdı

Ğurfesine: Odasına

Q

Qarış: Karış

Qerçe: Kadar

Qere: Kara

Qeynemeğ: Kaynamak

Qerirledi: Karar verdi

Qorı: Çaydanlık

Qorxerem: Korkarım

K

Kebin kesmağ: Nikah kıymak

Keçel: Kel

Kif: Keyif

Kimın: Gibi

Kimasası: Kimsesi

Koy: Köy

Koyıne: Köyüne

Kuçık: Küçük

L

Lian: Çünkü

M

Menı: Beni

Mecmua: Grup

Melik: Kral

Melike: Kraliçe

Meişet: Yaşamak

Meqeyet: Mukayyet

Mudde: Süre

N

Naçı: Niçin

Nağarta: Ne kadar

Nefıs: Aynı

Nemaz: Namaz

Neket: Olur ki

O

Obe: Oba/ köy

Odın: Odun

Ollı: Olur

Ollem: Ölürüm

Ortemcı: Ortanca

P

Pardı (Apardı): Götürdü

R

Risale: Mektup

S

Safırladı: Yola çıktı

San: Sen

Sanı: Seni

Saneviyet es-Sadiye: Sadiye Lisesi

Saidlesın: Yardım etsin

Savdan: Seninle

Seman: Saman

Serxoş: Sarhoş

Sore: Sonra

Sui: Suyu

Selaştı: Konuştu/ anlattı

Saidladı: Yardım etti

Seri: Hızlı

Sicin: Hapis

Ş

Şert: Şart

Şebab: Gençlik

Şıkıl: Şekil

Siyaç: Bariyer

T

Tacır: Tüccar

Taptım: Buldum

Tapese: Bulursun

Tebahi: Böbürlenmek

Teneddum: Pişman

Texir: Gecikmek

Teref: Taraf

V

Vexit: Vakit

Vermağa: Vermeye

Verer: Verir

Vırğın: Vurgun

U

Uç: Üç

Umır: Ömür

Uskek: Yüksek

Übe: Kutu

Ü

Üregim: Yüreğim

Üçümcu: Üçüncü

V

Vefi: Vefalı

Veid: Söz vermek

Y

Yadınndan çıktı: Unuttu

Yane: Yanına

Yanıb: Yanıp

Yalğuz: Yalnız

Yarvarram: Yalvarıyorum

Yaşıl: Yeşil

Yengiştten: Yeniden

Yercığaz: Yercik/ yere

Yetimçe: Aşağılık/Açgözlü kimse

Yığardı: Toplardı

Yoxe: Yoksa

Z

Zehmet: Zahmet

Zeman: Zaman

Zenbur: Arı

Zille: Zille

Ziyater: Daha Fazla

Zeif: Zayıf

KAYNAKÇA

- ARTUN, Erman. (2014). **Ansiklopedik Halkbilimi/Halk Edebiyatı Sözlüğü (Terimler- Motifler- Kavramlar)** Adana: Karahan Kitapevi.
- EL-NAKŞİBENDİ, Zeyn Ahmet, RAHMAN, Adnan. (2015). **Muhtasar Tarih Hanekin İbralusur Hatta el-vaktül hazir**. Bağdat: Sama Matbaası.
- HÜR MÜZLÜ, Habib. (2013). **Irak Türkmen Türkçesi Sözlüğü**, 2.baskı Kerkük: Fuzuli Matbaası.
- GÜLEÇ, Hamdi. (2002). **Halk Edebiyatı**, Konya: Çizgi Kitapevi.
- KAYA, Doğan. (2007). **Ansiklopedik Türk Halk Edebiyatı Terimleri Sözlüğü**, Ankara: Akçağ Yayınevi.
- KEVSEROĞLU, Necat. (2012). **Irak'ta Türkçe Yer Adları Kılavuzu**, Kerkük: Türkmenevi İşbirliği ve Kültür Vakfı Yayınları.
- KUŞÇUOĞLU, Ahmet. (1971). "**Nahiyet El-Sadiye**" Bağdat: Kardeşlik Y.10, S. 9-10, s. 6.
- MACİT, Muhsin- SOLDAN, Uğur. (2005). **Edebiyat Bilgi ve Teorileri El Kitabı**, 2. baskı, Ankara: Grafiker Yayınları.
- ÖZMEN, Hasan (2004). **Etturkuman fi el-irak ve Hukukul İnsan**. Ankara: Kozan Ofset.
- SAATÇİ, Suphi. (2008). **Kerkük Çocuk Folkloru**, 2. baskı, İstanbul: Ötügen Yayınevi.
- SAATÇİ, Suphi. (2009). **Irak Türkmen Boyları Oymakları ve Yerleşme Bölgeleri**, 1. baskı, İstanbul: Kerkük Vakfı.
- **Türkçe Sözlük**. (2005). TDK yayınları, Ankara 10. baskı

KAYNAK KİŞİLER

- 1. Behice Şefik Ahmet, 1951 Kızlarbat doğumlu, ev hanımı
- 2. Fuat Şefik Ahmet, 1949 Kızlarbat doğumlu, emekli öğretmen
- 3. Mehmet Nazım Ahmet, 1971 Kızlarbat doğumlu, esnaf
- 4. Nazlı Halit Aziz, 1960 Kızlarbat doğumlu, ev hanımı
- 5. Ayten Gaffur Muhammet, 1963 Kızlarbat doğumlu, öğretmen
- 6. Vidat Şükür Şakır, 1955 Kızlarbat doğumlu, emekli memur
- 7. Adil Fuat Murat, 1966, Kızlarbat doğumlu, öğretmen
- 8. Aynur Fuat Murat, 1968 Kızlarbat doğumlu, memur
- 9. İkbâl Celal İsmail, 1974 Kızlarbat doğumlu, memur
- 10. Fevziye Celil Halil, 1952 Kızlarbat doğumlu, ev hanımı